

ВЛАДИМИР НАБОКОВ

ПРИЧАЈ, СЕЋАЊЕ!

(одломак)

I

Колевка се њише над безданом, и разборитост нам говори да је наш живот тек краткотрајна пукотина слабашне светлости између две вечности таме. Иако су оне једнојајчане близнакиње, човек се у пренатални бездан обично загледа спокојније него у онај ка коме језди (брзином од отприлике четиристо педесет откуцаја срца на час). Познајем, додуше, једног млађаног хронофоба кога је обузело нешто налик паници када је први пут гледао породични филм снимљен неколико недеља пре свог рођења. Видео је један готово непромењен свет – исту кућу, исте људе – а онда је наједном схватио да он у том свету уопште није постојао и да нико није жалио због његове одсутности. Угледао је на тренутак своју мајку како маше с прозора на спрату и тај непознати покрет га је узнемирио, као да је у питању какав загонетни опроштај. Али посебно га је престравио приказ потпуно нових дечјих колица која су стајала у предворју са самозадовољном нападношћу мртвачког сандука; чак су и она била празна, као да су му се, у том обрнутом следу догађаја, расточиле и саме кости.

Млади су склони таквим уображењима. Или, другим речима, те вечности, прва и потоња, обично одишу нечим младалачким – осим ако њима, евентуално, не управља нека стародревна и строга религија. Природа од човека у зрелим годинама очекује да та два црна ништавила, оно које му претходи и оно што следи након њега, прихвати с истом равнодушношћу с којом прихвата зачудне маштарије између њих. С уобразиљом, највећим ужитком бесмртника

и незрелих, треба имати мере. Да бисмо уживали у животу, не смемо у њој одвећ уживати.

Одлучно сам против таквог стања ствари. Обузима ме неодољива жеља да изађем на улицу и протестујем против природе. Мој ум се непрестано бесомучно напреже не би ли разабрао и најслабији трачак личног у безличној тмини која обујмљује мој живот. Веровање да ту таму узрокују тек зидине времена што мене и моје израњаване песнице раздвајају од слободног света безвремености драге воље делим са најживописније обојеним дивљаком. Поново сам у мислима походио далека подручја – и што сам даље ходио, то ми се мисао безнадежније сужавала – где сам пипкајући трагао за неким тајним отвором, да бих напослетку увидео да је тамница времена сферична и безизлазна. Све сам покушао, осим самоубиства. Одрекао сам се сопственог идентитета не бих ли се прометнуо у пуку утвару и тако се ушуњао у свет који је постојао пре мог зачећа. Подносио сам у своје уму понижавајуће друштво викторијанских списатељица и пензионисаних пуковника који су се присећали како су, у бившим животима, били робови гласници на неком римском друму или мудраци под врбама Ласе. Претресао сам своје најраније снове трагајући за кључевима и знацима – и одмах да кажем да беспоговорно одбацујем простачки, овештали, у основи средњовековни духовни видокруг Фројда, са његовом мушичавом потрагом за сексуалним симболима (која унеколико подсећа на потрагу за бејконовским акростиховима у делима Шекспира) и огорченим ембриончићима што из својих природних скровишта уходе љубавни живот родитеља.

Испрва нисам био свестан да је време, на први поглед тако безгранично, заправо тамница. Док чепркам по своје детињству (што је најприближније испитивању властите вечности), буђење свести видим као низ испрекиданих блескова, при чему се временски размаци између њих постепено скраћују све док се не уобличи у блиставе блокове опажања, који сећању обезбеђују непостојан ослонац. Научио сам да бројим и говорим мање-више истовремено у врло раном узрасту, али самоспознаја да сам ја – ја, а моји родитељи – моји родитељи учврстила се, изгледа, тек касније, и беше непосредно повезана с мојим увиђањем њихове животне доби у односу на своју. Судећи по јаркој сунчевој светлости која ми, кад помислим на то откровење, одмах преплави сећање режнатим осунчаним мрљама што продиру кроз слојевиту структуру зеленила, верујем да се то, по свој прилици, догодило на мајчин рођендан, у позно лето, на селу, када сам поставио извесна питања и промислио одговоре које сам добио. Све је то, дакако, у складу са теоријом рекапитулације; појава рефлексивне свести у уму нашег најдаљег претка засигурно се подудара с буђењем осећаја за време.

И тако, кад се недавно обзнањена, свежа и складна формула мога узраста, четири, суочила са родитељским формулама, тридесет три и двадесет седам, са мном се нешто догодило. Доживео сам страховито окрепљујући потрес. Као да сам био подвргнут поновном крштењу, неупоредиво божанственијем од оног гркокатоличког загњуривања које је педесет месеци раније, уз дреку и плач, искусио полупотопљени полу-Виктор (моја мајка је, кроз пришкринута врата, иза којих су се, како је налагао древни обичај, родитељи повукли, успела да исправи шепртљавог протојереја, оца Константина Ветвеничког), одједном сам осетио како урањам у блиставу и покретљиву средину, наиме, у чисти елемент времена. Делио сам га – баш као што разиграни купачи деле љескаву морску воду – са бићима различитим од себе, но с којима сам био повезан свеопштим током времена, окружењем нимало налик просторном свету, који могу да опажају не само људи већ и мајмуни и лептирови. У том тренутку постао сам изразито свестан да је двадесетседмогодишње биће, у нечем ружичасто-белом и меком, што ме држи за леву руку – моја мајка, а оно тридесеттругодишње, у златно-белом и крутом, што ме држи за десну – отац. Док су они шетали у корак, ја сам се између њих керебечио, па трчкарао, па се изнова керебечио, газећи с једне на другу осунчану мрљу, средином стазе коју данас с лакоћом препознајем као алеју оперважену украсним храстовим младицама у парку на нашем сеоском имању, Вири, у некадашњој Петроградској губернији, у Русији. И заиста, кад погледам са свог садашњег удаљеног, самотног, безмало ненастањеног временског гребена, видим мајушног себе како тог августовског дана 1903. године прослављам рођење свесног живота. Ако су оно двоје што су ме водили за руке, једно слева, а друго здесна, и били присутни у мом магловитом дечјем свету, крили су се ономад под маском нежних анонимуса; али сада се очева одора, блистави мундир коњичке гарде, са глатком, злаћаном облином оклопа који му се сијао на грудима и леђима, уздизала попут сунца, а потом сам се још неколико година живо занимао за старост својих родитеља, непрестано их запиткујући о томе, као какав неспокојни путник што се распитује за време како би проверио тачност свог новог сата.

Мој отац је, узгред да напоменем, одслужио војни рок давно пре мог рођења, па је парадну униформу свог старог пука обукао вероватно из шале поводом свечане пригоде. Једној шали, дакле, дугујем први проблесак потпуне свести – што такође садржи рекапитулативне импликације, пошто су прва бића на земљи која су постала свесна времена била и прва бића која су била у стању да се осмехну.

II

Праисконска пећина (али не у смислу који би јој фројдистички мистици могли приписати) представљала је окосницу мојих игара у доби од четири године. Велики диван, тапациран белим кретоном са дезеном црних листова детелине, у једном од салона у Вири искрсава ми у мислима, налик големој последици некаквих геолошких тумбања у праисторији. Историја започиње (с обећањем ведре Грчке) недалеко од једног краја тог дивана, где бујни грм хортензије у саксији, са светлоплавим цветовима и неколиким зеленкастим, делимично заклања пиједестал мермерне бисте Дијане у ћошку собе. На зиду, уз који је прислоњен диван, другу историјску фазу означава сива гравира у раму од ебановине – један од оних призора из наполеоновских битака на којима су стварни непријатељи споредни и алегорични и где се, збијени у истој визуелној равни, виде рањени добошар, мртав коњ, трофеји, један војник који замахује бајонетом ка свом противнику и нерањиви цар који, уред тог замрзнутог окршаја, позира окружен свитом генерала.

Уз помоћ неке одрасле особе, која би прво користила обе руке, а потом и снажну ногу, диван би се одмакао неколико центиметара од зида, тако да се направи узан пролаз, а потом би ми тај укућанин помогао да саградим непропусни кров од великих јастука са дивана, док бих крајеве затиснуо са два омања јастучета. Пузање по мрклом мраку тог тунела испуњавало ме је нестварним задовољством, па бих на тренутак застао да ослушнем зујање у ушима – тај самотни титрај добро знан малишанима скривеним у прашњавим завлачцима – а потом бих, обузет наједном угодним страхом, жустрим батом дланова и колена доспео до другог краја тунела, одгурнуо јастуче, где би ме дочекала мрежица сунчеве светлости на паркету испод седишта бечке столице од плетеног бамбуса и две разигране муве које су наизменично слетале на њу. Још бајнији и истанчанији осећај пружала ми је друга пећинска игра, када бих се пробудио раније него обично и направио шатор од постељине, те пуштао машти на вољу да се на хиљаду нејасних начина поиграва сеновитим снежним падинама чаршава и слабашним светлом које се чинило као да у полумрак мог заклона продире из неке бескрајне даљине, где сам замишљао неке чудне, бледуњаве звери како лутају по језерском пејзажу.

Сећање на мој дечји креветац, са бочним мрежама од меканих памучних гајтана, такође ми призива ужитак опипавања извесног прелепог, задивљујуће тврдог, тамногранатног кристалног јајета преосталог од неког заборављеног Ускрса; имао сам обичај да жваћем угао чаршава док га својски не наквасим, а потом бих у њега

чврсто умотао јаје, како бих се, и даље лицајући добро замотане фацете, дивио топлом, руменом светлуцању, чудесно засићеном сјајем и бојом, које се назирало кроз тканину. Али успевао сам да се напајам лепотом и на непосреднији начин.

Како је мајушан свемир (могао би да стане у кенгурову торбу), како је ништаван и слабашан у поређењу са људском свешћу, са једном самосвојном успоменом израженом речима! Можда сам сувише везан за своје најраније утиске, али управо зато имам разлога да им будем захвалан. Они су утрли пут у истински рајски врт визуелних и тактилних доживљаја. Сећам се како сам једне вечери, током путовања у иностранство, у јесен 1903, клечао на свом (спљоштеном) јастуку испред прозора спаваћих кола (вероватно на одавно ишчезлом медитеранском *train de luxe*, чијих је шест вагона у доњем делу било офарбано у мрку боју, а у горњем у крем) и, с необјашњивом тескобом у души, гледао у прегршт бајковитих светала што су ми намигивала са удаљеног брежуљка, да би потом склизнула у цеп од црног баршуна: дијаманти које сам касније поклањао ликовима из својих књига не бих ли се тако ослободио бремена свог богатства. Вероватно сам успео да откачим и подигнем чврсто везану рељефну завесу код узглавља свог лежаја и, иако су ми пете зебле, истрајно сам клечао и зуррио напоље. Нема ничег пријатнијег или необичнијег од промишљања тих првих усхићења. Она припадају хармоничном свету савршеног детињства и, захваљујући томе, похрањују се у сећање у природно пластичном облику који се може забележити малтене без имало напора; Мнемосина постаје избирљива и цангризава тек у случају успомена из младалачког доба. Приметио бих, штавише, да су руска деца моје генерације, кад је реч о моћи гомилања утисака, била надарена изузетном умном способношћу, као да се судбина, с обзиром на катаклизму која ће у потпуности збрисати свет који су познавала, својски трудила да им пружи више но што им је по правди следовало. Кад је све било ускладиштено, та генијалност је ишчилела, баш као што се дешава са оном другом надареном децом, стручнијом у одређеним областима – с лепушкастим, коврцавим малишанима што машу диригентским палицама или кроте огромне клавире, а који се напослетку прометну у другоразредне музичаре тужних очију, са збуњујућим болестима и унеколико изобличеним, ушкопљеничким задњицама. Упркос томе, особна тајна и даље мучи писца ових мемоара. Ни у окружењу, нити у наслеђу, не могу да пронађем баш оно оруђе које ме је уобличило, тај непознати ваљак који је на мој живот утиснуо извесни закучасти водени жиг чији се непоновљиви образац указује тек када се луча уметности усмери да сија кроз писаћу хартију живота.

III

Да бих поједина сећања из свог детињства сместио у одговарајући временски оквир, морам се равнати према кометама и по-мрачењима, као што то чине историчари кад се подухвате уломака какве саге. Али у другим случајевима не мањка ми података. Јасно видим, на пример, како се пентрам по влажним црним стенама на обали мора док мис Норкот, наша трома и потиштена гувернанта, која мисли да је следим, одмиче завојитом плажом са мојим млађим братом Сергејом. Око доручја носим дечју наруквицу. Док се верем преко тих стена, непрестано понављам, као неку полетну, красноречиву и изузетно пријатну бајалицу, енглеску реч *childhood* (детињство), која звучи тајанствено и ново, те бива све чуднија док се у мом малом, пренапученом, узаврелом уму меша са Робинотом Худом и *Little Red Riding Hood* (Црвенкапом) и мрким капуљачама (*hoods*) старих грбавих чаробница. У стенама су удубине, испуњене млаком морском водом, и док мрмљам те магичне речи у исти мах рукама као да плетем чини понад тих мајушних сафирских барица.

Место је, наравно, Опатија на Јадранском мору. Стварчица око мога зглоба, која подсећа на отмени прстен за салвету, направљена од полупрозрачне, светлозелене и ружичасте целулоидне твари, плод је једне божићне јелке, који ми је лепушкаста рођака Оња, моја вршњакиња, дала у Санкт Петербургу неколико месеци раније. Сентиментално сам чувао ту гривну све док се унутар ње нису појавиле тамне пруге, поводом којих сам, као у сну, закључио да су то моје острижене власи које су некако доспеле у ту светлуцаву материју заједно са мојим сузама током грозне посете омраженом фризеру у оближњој Ријечи. Истога дана, у кафани на обали, у тренутку док су нас послуживали, отац је случајно опазио двојицу јапанских официра за суседним столом, на шта смо одмах устали и отишли – додуше, не пре но што сам успео брзо да зграбим целу куглу сорбеа од лимуна, коју сам кришом однео у устима утрнулим од бола. Било је то 1904. године. Имао сам пет година. Русија је била у рату са Јапаном. Енглески илустровани недељник, на који мис Норкот беше претплаћена, с нескривеним одушевљењем преносио је ратне цртеже јапанских уметника на којима је било приказано како ће руске парне локомотиве – због стила јапанског сликарства посве налик дечјим играчкама – потонути уколико наша војска покуша да положи шине преко несигурног леда Бајкалског језера.

Али чек' мало. Имам и ранију успомену на тај рат. Једног поподнева почетком те исте године, у нашем петроградском дому,

довели су ме, из деџе собе, доле у очеву радну собу да се јавим породичном пријатељу, генералу Куропаткину. Он је, да би ме забавио, уз благо крцкање здепастог тела утегнутог у униформу, на диван на коме је седео истресао прегршт шибица, те поређао десетак палидрваца у водоравну линију и рекао: „Ово је море по мирном времену.” Затим је крајеве сваког пара померио навише, не одвајајући их, па се равна црта прометнула у изломљену линију – и то је било „узбуркано море”. Онда је помешао шибице и спремао се да ми покаже, надао сам се, још бољи трик, кад нас прекидоше. Ушао је његов ађутант и нешто му рекао. Куропаткин се, узбуђено прогунђавши, уз напор осови на ноге, а расуте шибице поскочише на дивану ослобођеном генералове тежине. Тог дана наређено му је да преузме врховну команду над руском војском на Далеком истоку.

Петнаест година касније тај догађај добио је изванредан наставак, када се мом оцу, током његовог бега из Санкт Петербурга који су заузели бољшевици, на неком мосту обратио старац који је изгледао попут седобрадог сељака у овчјем кожуху. Питао га је да ли има ватре. Утом препознаше један другога. Надам се да је стари Куропаткин, прерушен у сељачко рухо, успео да избегне совјетски затвор, али није у томе суштина. Мене ту заправо разгаљује развијање теме шибица: оним волшебним, које ми је некоћ показивао, одавно се приметно траг, а нестала је и његова војска, пропало је све, попут мојих возића које сам, у зиму 1904–1905, покушавао да претерам преко смрзнутих барица у башти визбаденског хотела „Оранијен”. Држим да је главна сврха аутобиографије праћење управо таквих тематских образаца у сопственом животу.

IV

Окончање погубног руског војног похода на Далеком истоку било је праћено насилним унутрашњим немирима. Нимало застрашена њима, моја мајка се, са своје троје деце, вратила у Санкт Петербург после скоро годину дана проведених у иностраним одмаралиштима. Било је то почетком 1905. године. Отац је због државних послова морао да остане у престоници; Уставотворна демократска партија, чији је он био један од оснивача, освојиће наредне године већину посланичких места у Државној думи. Тог лета, током једног од кратких боравака с нама на сеоском имању, он је, с патриотском згранутошћу, установио да брат и ја знамо да читамо и пишемо енглески, али не и руски (осим речи КАКАО и МАМА). Одлучено је да ће сеоски учитељ долазити сваког поподнева да нам држи часове и изводи нас у шетњу.

Продорним и веселим звиждуком пиштаљке којим је било украшено моје прво морнарско одело, детињство ме моје позива назад у далеку прошлост да се поново рукујем са својим дивним учитељем. Василиј Мартинович Жерносеков био је проћелав, имао је коврцаву смеђу браду и порцелански плаве очи, са упечатљивом израслином на једном горњем капку. Првог дана кад је дошао до-нео је кутију пуну изненађујуће примамљивих коцака са различитим словом осликаним на свакој страни; руковао је тим коцкама као да су какве ретке драгоцености, што су уосталом и биле (а да не спомињем велелепне тунеле за моје возиће које сам правио од њих). Поштовао је мога оца, који је недавно обновио и модернизовао сеоску школу. У знак старомодне посвећености слободоумљу, носио је лепршаву црну кравату немарно везану у машну. Мени, малишану, обраћао се са ви – не онако уштогљено како је то чинила послуга, нити попут моје мајке у тренуцима силне нежности, кад бих добио температуру или изгубио неког мајушног путника из свог возића (као да друго лице једнине беше одвећ слабашно да издржи терет њене љубави), већ са учтивом једноставношћу одраслог човека који се обраћа другом одраслом с којим није толико близак да би употребио „ти”. Ватрени револуционар, жестоко је гестикулирао током наших шетњи по околини и зборио о човекољубљу, слободи, погубности ратовања и туробној (али занимљивој, сматрао сам) неопходности да се тирани дигну у ваздух бомбом, а понекад би извадио ономад популарну пацифистичку књигу *Доле оружје!* (превод романа *Die Waffen Nieder!* Берте фон Зутнер), и частио мене, шестогодишњака, заморним цитатима; трудио сам се да их оповргнем: у том нежном и ратоборном добу залагао сам се за крвопролиће, срдито бранећи свој свет дечјих пиштоља и витезова Округлог стола. У време Лењиновог режима, кад су сви некомунистички радикали били подвргнути немилосрдном прогону, Жерносеков је послат у злогласни радни логор, али успео је да побегне у иностранство, и умро је у Нарви 1939. године.

Могло би се рећи да управо њему дугујем могућност да још извесно време следим личну стазицу која се пружа напоредо са друмом тог бурног десетлећа. Када је, у јулу 1906. године, цар противуставно распустио Државну думу, група посланика, између осталих и мој отац, одржала је побуњеничку седницу у Выборгу и објавила проглас којим је хушкала народ на отпор према власти. Због тога су, више од годину и по дана касније, утамничени. Мој отац је провео три спокојна, премда унеколико усамљена месеца у самици, са својим књигама, кадом на склапање и примерком приручника за кућну гимнастику Ј. П. Милера. Мајка је до краја живота чувала писма која је успео некако да јој прокријумчари из

затвора – веселе посланице исписане оловком на тоалет-папиру (објавио сам их 1965. године, у четвртом броју руског алманаха *Воздушные йуиш*, који је у Њујорку уређивао Роман Гринберг). Били смо на селу кад је пуштен на слободу, и управо је сеоски учитељ организовао свечани дочек: окачио је заставице (међу којима је било и отворено црвених) и славолуке од јелових грана овенчане модрим различком, очевим омиљеним цвећем, да га поздраве на путу од железничке станице до куће. Ми, деца, извезли смо се до села и, кад се присетим тог дана, кристално јасно видим љескаву реку; мост и заслепљујући сјај конзерве коју је неки риболовац оставио на дрвеној огради; брежуљак са липовим гајем, ружичасто-црвеном црквом и мермерним маузолејом у ком су почивали мајчини преци; прашњави друм до села, обрубљен ниском, пастелнозеленом травом, са ћелама песковитог тла и жбуњем јоргована иза којег су, у климавом реду, стајале нахерене брвнаре обрасле маховином; камену зграду нове школе поред старе, дрвене; и, док туда журно промичемо, црног псића блештавобелих зуба који је невероватном брзином излетео између сеоских кућица, али у потпуној тишини, чувајући лавез за кратак испад у којем ће живати кад се у немом финишу најзад приближи брзој кочији.

V

Старо и ново, примесе либералног и патријархалног, разорно сиромаштво и фаталистичко богатство, чудесно су се испрептели у тој необичној првој деценији нашег столећа. Неколико пута током лета дешавало се да се усред ручка у светлој трпезарији са мноштвом прозора, обложеној ораховином, у високом приземљу наше газдинске куће у Вири, Алексеј, батлер, са снужденим изразом лица нагне до оца и саопшти му тихим гласом (шапатам, уколико бисмо имали госте) да група мужика жели да разговара са *барин*¹ напољу. Отац би жустро склонио салвету са крила, извинио се мајци и устао од стола. Један од западних прозора трпезарије гледао је на део колског прилаза недалеко од главног улаза. Видели су се врхови жбуња орлових ноктију насупрот веранде. Отуда би до нас допирао учтив жамор невидљиве дружине мужика која је поздрављала мог невидљивог оца. Преговори који би уследили, вођени обичним гласом, нису се могли чути, пошто су прозори испод којих су се одвијали били затворени због жеге. Вероватно се радило о молби да отац посредује у каквој локалној

¹ Барин (рус.) – човек из виших друштвених слојева, господин, властелин. (Прим. прев.)

размирици, или о некој изванредној новчаној помоћи, или дозволи да уберу летину са дела наше земље или посеку неколико наших стабала која су им преко потребна. Ако би се, како је обично бивало, захтеву одмах изашло у сусрет, поново би се зачуо жамор, а потом би добри *барин*, у знак захвалности, прошао голготу народног обичаја да га двадесетак снажних руку неколико пута заљуља, баца у ваздух и поново безбедно ухвати.

У трпезарији би моме брату и мени било речено да наставимо са обедом. Мајка је узимала неко сласно парченце између палца и кажипрста, те завиривала испод стола да види да ли је тамо њен раздражљиви и мрзовољни јазавичар. *Un jour ils vont le laisser tomber*², дOMETнула би m-lle Голеј, уштогљена песимистична старица, некадашња мајчина гувернанта која је и даље обитавала код нас (иначе, у ужасним односима са нашим гувернантама). Са свог места за столом изненада бих у окну једног од западних прозора угледао чудесан пример левитације. Тамо се на тренутак указивала прилика мога оца у белом летњем оделу набраном од ветра, величанствено испруженог у ваздуху, необично опуштених удова, лепо извајаних, непоколебљивих црта лица окренутих према небу. Три пута би се тако винуо увис, уз громко о-рук својих невидљивих бацача, и други пут досезао је већу висину него први, а онда, на свом последњем и највишем лету, отпочинуо би, као занавек, на позадини кобалтног плаветнила летњег поднева, налик једном од оних небесника што лебде без муке, у богато набраном руху, на црквеном своду, док се доле, једна по једна, пале танке воштанице у рукама смртника, стварајући рој пламичака у омаглици тамјана, док свештеник поје о вечном починку, а погребни љиљани скривају лице онога што тамо лежи, међу лелујавим пламеновима, у отвореном ковчегу.

Превео с енглеског
Ален Бецић

² „Једном ће га они пустити да падне” (фр.). (Прим. *йрев.*)